

УДК 378.147

Наталія Сасенко

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПАМ'ЯТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

В статті сформульовано низку практичних рекомендацій щодо ефективної роботи пам'яті під час вивчення іноземних мов. Схарактеризовано можливості мимовільної і довільної пам'яті в процесі введення та відпрацювання іноземного матеріалу. Підкреслено необхідність формування раціональних способів переробки мовної інформації у тих, хто вивчає мову. Зазначені певні ефективні методи утримання в пам'яті значного обсягу іноземного матеріалу.

***Ключові слова:** іноземна мова, пам'ять, ефективність, мнемічна діяльність, систематизація, мнемотехніка.*

На сьогоднішній день рівень володіння іноземною мовою і, відповідно, здатність адаптуватися до включення в міжнародні контакти, які поширюються, в українських молодих фахівців у більшості випадків залишається з низки причин недостатнім. Тому викладачі іноземних мов стоять перед проблемою, як навчати студентів іноземним мовам найбільш ефективно з тим, щоб вони могли стати повноцінними учасниками міжнародної та міжкультурної комунікації.

Як відомо, вивчення іноземної мови включає два найважливіші аспекти – когнітивний як здатність до розумового сприйняття і переробки зовнішньої інформації і комунікативний як можливість вступати в комунікацію.

Без когнітивного елементу, тобто без знання лексики і граматичної структури мови, неможливо перейти до подальшої комунікації, і чим більше словниковий запас іноземною мовою і чіткіше розуміння внутрішніх структурних зв'язків цієї мови, тим легше розуміти написаний текст і висловлювати свої думки.

У створенні когнітивного елементу важливу роль грає пам'ять як «процеси організації і збереження минулого досвіду, що роблять можливим його повторне використання в діяльності або повернення в сферу свідомості» [7, с. 234].

Як зазначають психологи, людям здається дуже принадним «дивовижно» легке придбання знань без власної активності (наприклад, у різних формах пасивного стану), тоді як основною умовою ефективного управління пам'яттю людини є раціональна організація мнемічних процесів у конкретних умовах навчання і практичної діяльності [1, с. 8].

Можливості вдосконалення мнемічних процесів вивчали багато

вчених у галузі психології і педагогіки (Л. Виготський, П. Зинченко, О. Леонт'єв, О. Смирнов, П. Фресс та інші), проте проблема поліпшення властивостей пам'яті в процесі вивчення іноземної мови (ІМ) вимагає додаткових досліджень, оскільки більшість з тих, хто вивчає іноземну мову, хотіли б отримати раціональні рекомендації, яким же чином змусити свою пам'ять працювати так, щоб ІМ запам'ятовувалася швидко, якісно і надовго.

Мета статті – сформулювати низку практичних рекомендацій для підвищення ефективності роботи пам'яті під час вивчення іноземних мов.

Існує дві взаємовиключні думки психологів відносно природи пам'яті. Одні з них вважають, що пам'ять дається людині від народження в готовому вигляді, і як би ми не намагалися її тренувати, істотних результатів з її поліпшення ми не отримуємо. Друга група психологів вважає, що пам'ять можна виховувати. Істина, як завжди, знаходиться десь посередині.

У. Джеймс називає стійкість нервових шляхів, які відповідають за запам'ятовування, природженою фізіологічною сприйнятливістю. Є особи, які утримують у пам'яті без жодного зусилля імена, дати, адреси, анекдоти, плітки, вірші, цитати і всілякі факти, – вони зобов'язані цим незвичайній сприйнятливості їх мозкової речовини. Інші, пригадуючи будь-який факт, неминуче повинні довго копатися в запасі своїх знань. Напевно, особи, не обдаровані надзвичайною фізіологічною сприйнятливістю, нездібні до широкої, багатобічної діяльності. Карл Великий, Лютер, Лейбниц, Вальтер Скотт, будь-хто з великих геніїв людства мали дивовижну сприйнятливість чисто фізіологічної властивості. Люди, не обдаровані такою сприйнятливістю, можуть тією чи іншою мірою видаватися якістю своєї праці, але ніколи не будуть в змозі створити таку кількість творів або мати такий величезний вплив на сучасників.

Немає засобу так удосконалити пам'ять окремого індивіда, щоб вона виходила за межі, визначені його психофізичною організацією. Ця думка давно вже була висловлена знаменитим англійським філософом Локком. Ось його слова: «Говорять, що дітей потрібно примушувати вчити напам'ять для того, щоб вправляти і покращувати їх пам'ять. Але це невірно, бо очевидно, що силою пам'яті людина зобов'язана щасливому організму своєму, а не будь-якому поступовому вдосконаленню її за допомогою вправ. Ксеркс був у змозі назвати за ім'ям кожного простого солдата у своїй армії, – очевидно, що цю дивовижну здатність він придбав не заучуванням своїх уроків у дитячі роки» [8].

Інші психологи, навпаки, вважають, що певний тип пам'яті не дається людині в готовому виді від народження. Природна обдарованість є тільки сприятливою передумовою, яка в процесі навчання і професійної діяльності розвивається і вдосконалюється, збагачуючись знаннями, інтересами, адекватними способами переробки інформації, сенсифікацією

різних видів чутливості: зоровою, слуховою й іншими, що в комплексі утворюють конкретні мнемічні здібності.

Звідси питання: що робити, щоб при звичайному рівні сприйнятливості запам'ятовувати як можна більш великі обсяги матеріалу. Одна з відповідей на це питання, мабуть, лежить в підвищенні рівня оволодіння способами смислової організації матеріалу [8]. Тобто, як викладач іноземної мови, так і той, хто навчається, повинні володіти різними прийомами смислової переробки матеріалу з тим, щоб підвищити рівень сформованості способів смислової переробки матеріалу.

За характером мнемічної спрямованості пам'ять буває мимовільною й довільною. Мимовільна пам'ять – неумисний процес, не пов'язаний з наміром суб'єкта щось запам'ятовувати, зачувати і потім відтворити. Мимовільна пам'ять завжди включена в структуру будь-якої діяльності, спрямованої на досягнення якоїсь пізнавальної або практичної мети.

Мимовільне запам'ятовування, на відміну від довільного, довго вважалося непродуктивним, «нижчим» видом мнемічної активності. За ним твердо закріпилася репутація «випадкового» процесу. Така низька оцінка мимовільного запам'ятовування як випадкового і механічного процесу довго перешкоджала постановці завдань його дослідження як самостійної наукової проблеми. Проте постановка такої науково-теоретичної проблеми неминуче назрівала у зв'язку з фактами, отриманими психологами, які зберегли інтерес до мимовільного запам'ятовування. В їхніх експериментах мимовільне запам'ятовування вивчалось як результат взаємодії людини з певними об'єктами в умовах вирішення пізнавальних і практичних завдань.

За даними багатьох авторів об'єм мимовільного запам'ятовування, залежно від умов, складає від 30 до 70 % матеріалу, що пред'являється. Проте цей рівень може бути й більш високим, якщо пізнавальна і практична діяльність організовані з урахуванням певних чинників ефективності пам'яті.

С. Рубінштейн зазначав: «У педагогічному плані постає найважливіше завдання – організувати навчальну діяльність таким чином, щоб матеріал запам'ятовувався тим, хто вчиться, і тоді, коли він зайнятий по суті ним, а не його запам'ятовуванням. Це багато складніше, але й багато плідніше, чим постійно вимагати від учнів довільного запам'ятовування, при якому саме запам'ятовування стає метою їхніх дій» [10, с. 300]. Тобто, при введенні і відпрацюванні мовного матеріалу викладач ІМ має користуватися такими методами і прийомами, які забезпечують продуктивне мимовільне запам'ятовування при організації активних пізнавальних дій учнів.

Довільна пам'ять пов'язана з наміром суб'єкта запам'ятовувати певний матеріал з метою його подальшого відтворення у формі словесних звітів або рухових навичок. Якщо мимовільна пам'ять залежить переважно

від характеру зовнішньої стимуляції і організації навчальної діяльності того, хто вчиться, викладачем, то довільна пам'ять переважно пов'язана зі свідомим самоконтролем і самоорганізацією суб'єктом своїх мнемічних дій, спеціально спрямованих на запам'ятовування і відтворення. Згідно з даними багатьох авторів, довільна пам'ять, за інших рівних умов, дає більш високий мнемічний ефект за показниками об'єму і міцності запам'ятовування і збереження матеріалу.

Найважливішою особливістю довільного запам'ятовування є його опосередкованість різними прийомами, способами. Тому, як вже було згадано, рівень оволодіння способами смислової організації матеріалу є одним з головних чинників його ефективності.

При вивченні довільного запам'ятовування в умовах навчальної діяльності виділяють такі його способи, як аналіз і смислове угруповання матеріалу, виділення і вербальне позначення опорних пунктів, раціонально організоване повторення.

При запам'ятовуванні матеріалу, що слабо піддається логічному аналізу, учні іноді опосередкують його вигаданням умовних, але зв'язних смислових одиниць. Так, щоб полегшити роботу пам'яті при запам'ятовуванні кольорів спектру, російські гімназисти придумали фразу: «каждый охотник желает знать, где сидит фазан». Різні допоміжні прийоми опосередкування застосовуються мнемоністами, які демонструють великі можливості своєї пам'яті.

Як вважає Т. Бьюзен, якщо ми хочемо запам'ятати щось нове, нам треба лише співвіднести це (знайти асоціативний зв'язок) з якимсь вже відомим фактом, призвавши на допомогу свою уяву [2, с. 47–48].

Такий опосередкований тип запам'ятовування, який зазвичай означають як тип інтелектуальний, або штучний, в протилежність першому – сенсорному, або механічному, є, як помічає О. Леонт'єв, за відсутності спеціальних штучних обмежень по суті єдиним типом розвиненого людського запам'ятовування [6].

Цей штучний, інтелектуальний тип запам'ятовування називається мнемонікою, яка визначається як сукупність прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування і збільшують об'єм пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій, які полегшують процес запам'ятовування. Головне в створенні асоціацій – це яскравість образу, незвичність, нестандартність, абсурдність, несподіванка, новизна. Необхідно навчити запам'ятовувати нові слова так, щоб між зоровим образом і словесним позначенням встановилися зв'язки. При вивченні іноземної мови основне завдання – це поповнення словникового запасу. Для уникнення зубріння можна використати такі мнемонічні методи і прийоми: метод ключових слів, метод взаємодії, встановлення зв'язків за схожістю, суміжністю, протилежністю, виділення опорних «зачіпок».

Припустимо, ми хочемо запам'ятати слово *vertigo* (запаморочення),

стан людини, якій здається, що навколишні предмети обертаються навколо неї. Можна надовго залишити це слово в пам'яті, простеживши звукову асоціацію з питанням *where to go?* (куди йти?), яке може задати людина, що зійшла з каруселі.

Доцільно використати прийоми угруповання, класифікації, розбиття матеріалу на умовні частини, схематизації при вивченні граматики, структуризації для встановлення взаєморозташування частин, які складають ціле. Знаходять застосування методи парних асоціативних зв'язків, порівняння з англійською, французькою і латинською мовами. Прекрасно зарекомендували себе такі прийоми, як виділення написаного кольором, розміром, об'ємом, нумерацією. Добре тренує пам'ять промовляння і заучування прислів'їв, кліше, приказок, скоромовок.

Є методики, що пропагують активне використання мнемотехніки для запам'ятовування слів. Наприклад, широко відомий у лінгвістичних кругах метод Самвела Гарібяна, який пропонує досить цікаві аналогії для запам'ятовування слів, використання яких у розумних межах може давати певні результати. Наприклад, *eagle* – кігті орла (це 8 страшних голок); *levity* – легковажність (лев і ти – легковажний союз); *immediately* – і ми дятли [3].

Ще одним способом є вигадування пов'язаних за сенсом фраз. Тоді тим, хто вивчає мову, буде завжди легко згадати і порівняти схожі слова між собою, вже знаючи їх переклад. Наприклад, *loose* (вільний)/*lose* (втрачати): *My shoes are so loose that I'm going to lose them*; *patience* (терпіння)/*patients* (пацієнти): *A doctor must have patience in dealing with the patients*.

З точки зору вивчення мови підбір асоціацій відбувається через звукову, образну або смислову схожість, засновану на факті існування мовних груп і, отже, загального походження багатьох слів.

Іноземні мови стають доступнішими, якщо чітко усвідомити, що вони утворюють групи. Практично всі європейські мови (виключаючи фінську, угорську і баскську) є представниками індоєвропейської групи і, отже, містять чимало схожих за звучанням і сенсом слів. Беремо, наприклад, слово *батько*: англійська – *father*, німецька – *Vater*, французька – *pere*, італійська й іспанська – *padre*. Знання латинської мови зазвичай допомагає розуміти будь-яку з романських мов – усі вони містять багато слів, що прийшли з неї. Наприклад, схожими з латинським словом *Deus* (Бог) є англійські слова *deity* – божественність і *deify* – обожнювати [2, с. 151–152].

Таємниця хорошої пам'яті є, таким чином, на думку У. Джеймса, мистецтвом створювати численні і різноманітні асоціації зі всяким фактом, який ми бажаємо утримати в пам'яті.

Одним з показників ефективності запам'ятовування є ефективність відтворення як процесу актуалізації знань, засвоєних при запам'я-

товуванні.

Ефективність пізнавання опосередкована тренуваністю і досвідом людини, наявністю в її довготривалій пам'яті чітких орієнтирів пошуку інформації та еталонів для її віднесення до системи раніше засвоєних знань. При формуванні в процесі навчання чітких образів-еталонів і орієнтирів пошуку потрібної інформації процес упізнання протікає швидко та ефективно навіть в тих випадках, коли людина сприймає якийсь об'єкт уперше.

Допоміжні опорні образи широко використовуються в методиці інтенсивного навчання ІМ Г. Китайгородської. При виникненні у тих, хто навчається, потреби у вживанні певної лексики або граматичної конструкції, запам'ятовування яких забезпечувалося за допомогою опорних образів, або у разі, коли учень неправильно вживає цю структуру, викладач може лише підказати зразок або навіть нагадати засоби, які використовувалися ним для його запам'ятовування. Цього секундного запам'ятовування виявляється абсолютно досить, щоб той, хто навчається, самостійно використав правильну конструкцію або тут же виправив тільки що зроблену помилку [4].

Відомо, що позамовні засоби, які використовуються в комунікації, і є ті паралінгвістичні умови, що влітаються в мовне спілкування. Всі вони об'єднуються єдиною функцією участі у формуванні інформації мовленнєвого висловлювання. До цих засобів відносять жести – рухи (кінесика) тіла і міміку (стан обличчя) [10].

Оскільки стереотипні жести створюють певний тип паралінгвістичних засобів як допоміжних прийомів вербальної комунікації, остільки в навчанні при пред'явленні нового матеріалу виявляється виключно плідним введення спеціальних стереотипних жестів, жорстко закріплених за сенсом якого-небудь комунікативного блоку, за значенням конкретного слова або словосполучення або навіть за граматичним значенням. Такий вид допоміжних засобів стає як би додатковим позамовним кодом навчальної групи. Таким чином, міміка і жести розширюють свою функцію, використовуючись не лише як допоміжні виразні засоби спілкування, які іноді призводять до вживання особливих, специфічних для діалогу, структурних типів речень (еліптичних, неповних) [9], але й як допоміжні засоби, що забезпечують запам'ятовування і правильне відтворення фраз, словоформ, граматичних явищ.

Аналіз мнемічної діяльності дозволяє сформулювати низку практичних рекомендацій відносно організації ефективної роботи пам'яті в процесі вивчення іноземних мов. Матеріал, що пред'являється для запам'ятовування, має бути раціонально організований, його імовірнісна структура повинна регулюватися з урахуванням можливостей людини. Матеріал не повинен сприйматися як випадкові розрізнені сигнали, необхідне формування раціональних способів переробки інформації у

самого суб'єкта. Той, хто має розвинуті навички смислової переробки інформації, намагається навіть у мало систематизованому матеріалі знайти загальний принцип його організації, якусь загальну закономірність. Певні штучні методи запам'ятовування можуть бути досить ефективним засобом утримання в пам'яті великого обсягу різноманітного мовного матеріалу. При цьому вдосконалення методів і прийомів, що сприяють якісному і тривалому запам'ятовуванню іноземної мови, є відкритою темою у зв'язку з актуальністю знання мов у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочарова С. П. Психология и память. Теория и практика для обучения и работы / С. П. Бочарова. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. – 384 с.
2. Бьюзен Т. Суперпамять / Т. Бьюзен ; пер. с англ. – 6-е изд. – Минск : Попурри, 2008. – 208 с.
3. Гарибян С. Английский без английского. Чудо-словарь запоминания 3500 английских слов. – М. : Ас-Траст, 2008. – 416 с.
4. Китайгородская Г. А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам : монография / Галина Александровна Китайгородская. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 176 с.
5. Колшанский Г. В. Функции паралингвистических средств языковой коммуникации / Г. В. Колшанский // Вопросы языкознания. – 1973. – № 1. – С. 17–23.
6. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / Леонтьев А. Н. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 548 с.
7. Психологический словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Психология памяти / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер и В. Я. Романова. – М. : ЧеРо, 2000. – 816 с. – (Серия: Хрестоматия по психологии).
9. Психолого-педагогические аспекты интенсификации обучения иностранным языкам : сб. статей / под ред. А. В. Петровского, Г. А. Китайгородской. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 238 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 712 с. – (Мастера психологии).